

Шифр «Зелена кімната»

**ДОПИТ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ З ВИКОРИСТАННЯМ НОВІТНІХ
ТЕХНОЛОГІЙ
(«ЗЕЛЕНА КІМНАТА»)**

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	7
1.1. Поняття та правовий статус неповнолітнього в кримінальному провадженні.....	7
1.2. Поняття та види допиту неповнолітнього підозрюваного в кримінальному провадженні.....	11
РОЗДІЛ ІІ. ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО	16
2.1. Порядок допиту неповнолітнього підозрюваного.....	16
2.2. Методика «Зелена кімната»: поняття та мета.....	19
2.3. Склад та роль осіб, які беруть участь під час допиту	23
ВИСНОВКИ	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	31

ВСТУП

*Дитинство – найважливіший
період людського життя.
Василь Сухомлинський*

Актуальність теми дослідження. Проблема насильства над дітьми чи поширення кримінальних правопорушень, що скоюються неповнолітніми, на сьогоднішній день постає гостро як ніколи. Це визначає зв'язок із загальним зростанням кількості випадків насильства в суспільстві, насильницьких злочинів, суїцидів та нещасних випадків з летальним результатом. Українське суспільство почало усвідомлювати, наскільки поширеним явищем є насильство у різних його формах та проявах, як травмує дітей, що стають чи то його жертвами, чи то його виконавцями [24, 2]. Неповнолітні часто соромляться або бояться розповісти про те, що з них знущаються, що в решті решт часто сприяє до скоєння ними правопорушень. Основними причинами не звернення дітей-потерпілих до правоохоронних органів вважають страх помсти кривдника, сором перед оточенням, зневіра в можливостях захисту, небажання згадувати та говорити про травмуючі події, а іноді діти просто не знають іншого ставлення до себе, а тому вважають його нормою [24, 3].

Міжнародні стандарти та світова практика говорять про те, що допит дитини, потерпілої від злочину або такої, яка скоїла кримінальне правопорушення, має бути проведений у дружній атмосфері для дитини, де вона відчуває захист і комфорт [22, 175]. Дану позицію підтримує більшість опитаних респондентів (діаграма 1). Таким місцем може бути спеціально обладнана кімната, яка має власну назву – «Зелена кімната». Основною метою проведення допиту у такій кімнаті є зменшення повторної травматизації дитини у процесі опитування, як завдяки спеціальним методикам та комфортній атмосфері, так і завдяки технічному оснащенню, що дозволяє вести відеозапис допиту та в подальшому використовувати цей відеозапис для проведення досудового розслідування без проведення повторних допитів [22,

177]. В свою чергу, це дуже важливо стратегічно, оскільки слідчий має взагалі лише один раз зустрітися для допиту з метою уникнення віктимізації особи. Організація роботи здійснюється на основі індивідуального підходу до кожної дитини з урахуванням її віку і ступеня розвитку. Особливо актуальним є проведення допиту дитини-потерпілої у «зеленій кімнаті» у провадженнях щодо сексуального насильства та експлуатації, а також щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії [22].

Якщо неповнолітні стають учасниками кримінального провадження, вони переживають напруження, тривогу, страх, почуття вини та сорому і, як правило, не розуміють мету провадження, не знають юридичних термінів і своїх прав у провадженні, їх лякає незнайома ситуація та люди. Отже, така їх особливість сприяє і нестандартному відношенню до них під час розслідування [12, 68].

Неповнолітні є особливими учасниками через свій розвиток, когнітивні навички, залежність від тих, хто їх виховує, і пережиту жорстокість. Умови і характер провадження також впливають на показання неповнолітніх, а тому дуже важливим є планування і підготовка для допиту з неповнолітнім для того, щоб отримати достовірні відомості, необхідні для розслідування кримінального правопорушення і недопущення повторного травмування неповнолітнього потерпілого, та, відповідно, його віктимізації.

Вагомий внесок у розроблення наукових засад проведення допиту зробили такі відомі вчені-процесуалісти, як Ю.П. Аленін, В.І. Галаган, І.В. Гловюк, А.О. Ляш, О.Р. Михайленко, В.Т. Нора, М.А. Погорецький, В.О. Попелюшко, Л.Д. Удалова та ін. Проблематику розслідування правопорушень, тактику окремих слідчих (розшукових) дій розкрито в роботах криміналістів В.П. Бахіна, В.К. Весельського, В.Я. Горбачевського, А.В. Іщенка, В.О. Коновалової, В.С. Кузьмічова, Є.Д. Лук'янчикова, В.М. Тертишника, С.С. Чернявського, Ю.М. Черноус, В.Ю. Шепітька. Психологічні особливості проведення слідчих дій, зокрема за участі неповнолітніх, також досліджували Р.І. Благута, М.Є. Дирдін,

Д.В. Затенацький, М.В. Костицький, І. В. Озерський, та ін. Різні аспекти проведення допиту розглядали й інші вчені, а саме: Н. І. Гуковська, А.В. Дулов, С.П. Єфімічев, М.І. Кулагін, І.А. Макаренко, М. І. Порубов, Є.В. Стрельцова, С.В. Тетюєв, О.Ю. Ямпольський.

Незважаючи на наявність змістовних наукових досліджень, що мають практичну спрямованість, більшість з них ґрунтуються на нормах Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р., не дослідженими залишаються особливості проведення допиту неповнолітнього під час досудового розслідування кримінальних проступків, його процесуальна характеристика, допустимість застосування до такого учасника кримінального процесу нових методів розслідування. З огляду на те, що ефективність тактичних прийомів, які ґрунтуються на світоглядних позиціях неповнолітніх, знижується, сьогодні органи досудового розслідування потребують їх оновлення. Окреслені обставини визначили необхідність детального наукового дослідження [43, 15].

Предметом дослідження є особливості допиту неповнолітнього з використанням новітніх технологій («Зелена кімната»).

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають та розвиваються з приводу особливостей використання «зеленої кімнати» як ефективного способу допиту неповнолітніх.

Мета та завдання роботи. Метою дослідження є виявлення основних шляхів розв'язання актуальних проблем нормативно-правового та методичного регулювання здійснення особливостей методики «зеленої кімнати» як ефективного способу допиту неповнолітніх, а також наукове обґрунтування сформульованих теоретичних положень, надання практичних рекомендацій з урахуванням практики міжнародного законодавства з метою підвищення ефективності роботи органів досудового розслідування.

Для досягнення цієї мети було поставлено такі *завдання*:

- визначити поняття та вказати на правовий статус неповнолітнього в кримінальному провадженні;

- охарактеризувати поняття та встановити види допиту неповнолітнього підозрюваного в кримінальному провадженні;
- визначити порядок допиту неповнолітнього підозрюваного;
- встановити особливості методики «зелена кімната», визначивши її мету;
- проаналізувати склад та визначити роль осіб, які беруть участь під час допиту неповнолітніх у кримінальному провадженні.

Методи дослідження. Під час проведення дослідження використовувалися різні загальнонаукові методи, перш за все діалектичний як основний спосіб об'єктивного і всебічного пізнання дійсності. Широко застосовувався системний підхід, який дозволив визначити поняття та вказати на правовий статус неповнолітнього підозрюваного в кримінальному провадженні; охарактеризувати поняття та встановити види допиту неповнолітнього підозрюваного в кримінальному провадженні; вказати на порядок допиту неповнолітнього підозрюваного; встановити особливості методики «зелена кімната», вказати на поняття та мету; проаналізувати склад та визначити роль осіб, які беруть участь під час допиту неповнолітніх у кримінальному провадженні. Також використано приватні методи наукового дослідження: порівняльно-правовий, історичний, структурно-правової та ін.

Апробація результатів наукової роботи. Результати проведеного дослідження були обговорені під час доповідей на Конкурсі «Знавці кримінального процесу» (21.11.2019), Підсумковій науково-практичній конференції «Роль юридичної науки в забезпеченні правоохоронної діяльності» (25.04.2019) та Всеукраїнській науково-практичній конференції «На перетині мови і права» (21.02.2019) з опублікуванням відповідних тез.

Структура роботи зумовлена метою і завданнями дослідження, складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (51 найменування). Загальний обсяг роботи (без урахування додатку та списку джерел) – 30 сторінок.

РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

1.1. Поняття та правовий статус неповнолітнього підозрюваного в кримінальному провадженні

Із загального кола неповнолітніх, що залучаються до кримінальної процесуальної діяльності у межах галузевого (кримінального процесуального) статусу особи можна виокремити кримінальний процесуальний статус неповнолітніх, які скоїли діяння, передбачене Особливою частиною Кримінального Кодексу України (далі – КК України) [13].

У цілому і статус цієї групи неповнолітніх може бути підданий більш дрібному поділу на кримінальний процесуальний статус неповнолітніх, які скоїли злочин, та кримінальний процесуальний статус неповнолітніх, які скоїли суспільно небезпечне діяння до досягнення віку, з якого можлива кримінальна відповідальність. Крім цього, у зв'язку із змінами до законодавства щодо впровадження інституту кримінальних проступків, що «запрацює» незабаром, буде можливо говорити і про специфіку допиту під час розслідування кримінальних проступків [20].

В історичному аспекті можна відзначити, що правова захищеність неповнолітніх, що вчинили неправомірне діяння, у кримінальному процесі багатьох держав протягом тривалого часу була майже відсутня [4, 317].

Проте варто зазначити, що останнім часом питання захисту прав дітей набувають широкого розповсюдження. Так, вживаними та толерантними в юриспруденції стають такі активно вживані словосполучення «Діти, які перебувають у конфлікті із законом», «інтереси дитини». Все частіше лунають заклики про обережність під час вибору методики допиту неповнолітнього у зв'язку з можливою віктимізацією. Наприклад, термін «діти, які перебувають у конфлікті із законом» відповідно до практики ЮНІСЕФ стосується будь-якої особи віком до 18 років, яка вступає в контакт із системою дій в кримінальному провадженні, зокрема [21].

Античний світ та середньовіччя головну увагу приділяли вирішенню питань про покарання дітей та підлітків, а процесуальний статус цих осіб став цікавити юристів значно пізніше [3].

У наш час, особи віком до 11 років не розглядаються як такі, що здатні до власних дій і їх цілком виправдано можна вважати повністю недієздатними. У кримінальному процесі України їх участь має виключний характер. Другий принцип передбачав можливість запровадження винятків із принципу прощення, виправданого неповноліттям, та застосування до неповнолітніх навіть смертної кари. Цей принцип ґрунтувався на постулаті, що «злий намір поповнює недолік віку». Так, він, зокрема, знайшов відображення уст. CLXIV Кароліни, де вказано, що коли, у випадку скоєння особою у віці, що наближається до 14 років, крадіжки, є обтяжуючі обставини та вони настільки небезпечні, що злісність може поповнювати недолік віку, то суд і шефени повинні запросити поради: необхідно чи ні піддати малолітнього крадія майновим, тілесним покаранням або смертній карі [5, 289].

У його основу покладено урахування недостатнього рівня психофізіологічного розвитку неповнолітніх, але вже тих, хто, як правило, досяг віку кримінальної відповідальності. Неповнолітній має розуміти, що за кожним вчинком, що є неправомірним по відношенню до інших, наступають наслідки, що спричиняють кримінальну відповідальність. Але враховуючи нестійку дитячу психіку, законодавець вирішив сприяти диференціації, тобто встановленню виключення із загального правила під час проваджень у справах неповнолітніх. Таким чином, можна привести ряд умов, що є спеціальними для розгляду щодо неповнолітніх. Наприклад, допит не більше двох години на день, можливість провести судове засідання в закритому режимі, обов'язковість мати захисника на всіх стадіях кримінального провадження та інші.

У кримінальному та кримінальному процесуальному праві домінує концепція, котра мала місце ще в римському праві – це доктрина держави батька (*parens patriae*), де держава визнається головним піклувальником дитини

[5]. Відповідно, вона і вживає необхідних заходів соціального, економічного, правового характеру, що сприяють розвитку та захисту неповнолітніх.

Так, ст. 2 Закону України «Про охорону дитинства» [39] визначає, що завданням законодавства про охорону дитинства є розширення соціально-правових гарантій дітей, забезпечення фізичного, інтелектуального, культурного розвитку молодого покоління, створення соціально-економічних і правових інститутів з метою захисту прав та законних інтересів дитини в Україні. Але, піклуючись про тих, хто неспроможний сам турбуватися про себе, держава не здійснювала відповідного закріплення власне правового статусу неповнолітніх, у тому числі в кримінальному процесі.

Важливо відзначити, що часто випадки, коли неповнолітні, які перебувають у конфлікті із законом, є результатом фундаментального невиконання прав цієї дитини на елементарний належний догляд та захист на більш ранній стадії їх життя. Велика кількість таких дітей є жертвами соціально-економічних обставин, позбавлені своїх прав на освіту, житло, піклування тощо. А під час кримінального провадження слід звернути окрему увагу на особливості психофізіологічного характеру. Якщо відносно неповнолітнього встановлюються додаткові гарантії, то виключно у зв'язку із необхідністю більш ретельного регулювання таких кримінальних процесуальних відносин, адже ступінь впливу на психіку дитини має бути толерантною та потребує захисту незалежно від того, в якому статусі перебуває в кримінальних процесуальних відносинах неповнолітній.

В цьому аспекті застосування фахівцями кращих практик та міжнародних стандартів у кримінальних провадженнях дітей мають бути вирішальними, про що свідчать результати опитування респондентів (діаграма 2).

Процесуальний статус неповнолітнього, що скоїв злочин, повинен являти собою змінений кримінально-процесуальний статус звичайного (повнолітнього) підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, який відповідає можливостям його сприйняття, усвідомлення (на інформаційному рівні),

реалізації саме неповнолітнім, і відповідно, включати не тільки загальновідомі процесуальні права та обов'язки, а й виключно – спеціальні (спеціальні неповнолітні) [22, с. 86].

Отже, видається правильним та сприйнятним використання терміну в міжнародній практиці терміну «діти, які перебувають у конфлікті із законом» та відповідно до комплексної системи захисту таких дітей пріоритетними напрямками, в тому числі, в кримінальному провадженні є: - розміщення неповнолітнього в центрі системи; - розміщення найкращих інтересів дитини в самій основі системи; - сприяння, захист та реалізація прав дітей на захист, як це прямо передбачено в Конвенції про права дитини; - приділення особливої уваги правам на захист вразливих груп неповнолітніх.

Саме ж поняття «дитина, яка перебуває у конфлікті з законом» означає *людську істоту* до досягнення 18-річного віку, яка має *протилежні інтереси* нормативно-правовим актам вищої юридичної сили в державі». А враховуючи положення КПК «неповнолітня особа - малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років», а «малолітня особа - дитина до досягнення нею чотирнадцяти років» [19]. Отже, категорії «дитина», «неповнолітній» та «малолітній» певною мірою синонімічні, та є загальними щодо поняття «дитина, яка перебуває у конфлікті з законом».

Даний термін «дитина, яка перебуває у конфлікті з законом», незважаючи на відсутність його закріплення в КПК України, має свою розповсюдженість. Проте, варто розуміти, що часто до ситуації «дітей у конфлікті з законом» причетна передісторія «дітей у контакті з законом», але це перетворення ми розглянемо пізніше у своїх наукових розробках.

1.2. Поняття та види допиту неповнолітнього підозрюваного в кримінальному провадженні

Допит неповнолітнього підозрюваного обмежено обставинами, що підлягають доказуванню в будь-якому кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України) [19] обставинами, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх (ст. 485 КПК України) [19] та іншими

обставинами, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження.

В.О. Коновалова і В.Ю. Шепітько визначають три процеси, що зумовлюють обсяг і рівень пізнання під час проведення допиту: а) діагностика особи допитуваного; б) система психологічних прийомів, що сприяють отриманню інформації; в) оцінка інформації, що отримана під час допиту, щодо її вірогідності та доказового значення. Важливість діагностики психологічного стану допитуваного визначається тим, що отримання й оцінка інформації багато в чому залежать від знання психічних особливостей допитуваного, які сприяють встановленню з ним психологічного контакту і визначенню системи прийомів, що може бути найбільш ефективною для отримання показань. Провадження допиту не в усіх випадках є однотиповим. Його своєрідність перебуває в логічній залежності від багатьох чинників: особливостей процесуальної процедури; слідчої ситуації, що склалася на даному етапі розслідування; обраної тактики і стратегії розслідування; специфіки взаємодії суб'єктів, залучених до сфери кримінального судочинства, тощо [15, 301].

М.О. Янковий, вивчаючи видову характеристику допиту, у своєму дослідженні наводить та аналізує різні класифікації, що запропонували Ю.П. Алєнін, Р.С. Белкін, С.К. Пітерцев, М.В. Салтевський та О.О. Степанов. На основі їхніх досліджень, здійснюючи аналіз законодавства, навчальної і монографічної літератури, шляхом узагальнення думок науковців і практиків з питань класифікації допиту, науковець виділяє дев'ять критеріїв класифікації допитів, а також ще три особливих види, які, на його думку, не належать ні до одного з виділених ним критеріїв. Отже, на думку М.О. Янкова, допити можна класифікувати за: 1) процесуальним становищем допитуваного: допит свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, підсудного та експерта; 2) послідовністю проведення: первинний, додатковий та повторний допит; 3) віковими особливостями суб'єктів: допит малолітнього, неповнолітнього, дорослого (повнолітнього) та допит особи похилого віку; 4) психофізичним

станом суб'єктів: допит глухонімого, сліпого та психічно хворого; 5) слідчою ситуацією, що склалася: допит у конфліктних ситуаціях та допит у безконфліктних ситуаціях; 6) місцем проведення: допит за місцем проведення досудового слідства, на місці події, за місцем перебування допитуваного (лікувальний заклад, робоче місце, СІЗО), за місцем проживання допитуваного; 7) часом проведення: допит у денний час (з 6.00 до 22.00 год) та допит у нічний час (з 22.00 до 6.00 год); 8) колом учасників, які беруть участь у допиті: допит віч-на-віч; допит за участю третіх осіб (захисник, перекладач, педагог, батьки, законні представники, фахівці, прокурор, інші працівники правоохоронних органів); 9) суб'єктами допиту: допит слідчим, допит працівником оперативного підрозділу (за письмовим дорученням слідчого), допит прокурором. Особливими видами допиту М.О. Янковий називає перехресний допит та шаховий допит [52, с. 185].

Проте допит можна класифікувати і за іншими критеріями. За віковими особливостями суб'єкта допиту розрізняють допит неповнолітнього (малолітнього) і дорослого; за черговістю допит може бути первинним і повторним; за змістом – основний і додатковий; за складом учасників – допит за участю захисника, педагога, батьків, законного представника, прокурора, перекладача [43, 15]. Хоча слід зауважити, що допит неповнолітнього має бути виключно єдиним. Треба вжити всіх можливостей для уникнення травматизації, та спробувати зробити даний допит одним разом, уникаючи додаткового чи повторного допитування. Але, на жаль, дана позиція є доволі складною для виконання, оскільки засада безпосередності показань, речей та документів зобов'язує суд проаналізувати в судовій залі фактичні обставини, тобто зробити ще один допит.

Хоча допит неповнолітнього підозрюваного в літературі все ще класифікують, залежно від послідовності його проведення, на первинний, повторний і додатковий. Під час проведення первинного допиту предмет показань з'ясовується в повному обсязі (за винятком тих випадків, коли з тактичних міркувань слідчий вважає за необхідне не торкатись деяких

обставин, з'ясування яких пов'язано з попереднім проведенням інших слідчих дій). При повторному допиті неповнолітнього підозрюваного предмет допиту здебільшого повторюється, оскільки слідчий знову з'ясовує ті обставини, щодо яких підозрюваний давав показання на попередньому допиті (усіх або деяких). Метою повторного допиту є деталізація раніше отриманих показань, їх уточнення, отримання деяких повторних показань для порівняння їх з початковими для виявлення між ними можливих суперечностей; переконання допитуваного в неправильності та марності його позиції, якщо є підстави вважати, що попередні його показання хибні. Крім того, повторний допит неповнолітнього підозрюваного може бути проведений і в тих випадках, коли, наприклад, у прокурора виникають сумніви щодо правильності його проведення, тобто, коли первинний допит було проведено з порушенням кримінального процесуального законодавства, недобросовісно, або ж особою, яка не уповноважена його проводити [43, 18].

Додатковий допит неповнолітнього підозрюваного проводять у випадках недостатньої ясності чи повноти вияснення обставин і фактів, що входять до предмета його показань. Таким чином, додатковий допит на відміну від повторного – це отримання показань про ті обставини, про які не йшлося на попередніх допитах. Завдання додаткового допиту – доповнення вже отриманих показань. Саме тому додатковий допит може будуватися за схемою: «питання – відповідь» без вільної розповіді допитуваного [17, с. 184].

Допит неповнолітнього підозрюваного науковці поділяють не лише на такі види, як первинний, повторний і додатковий, оскільки така класифікація не повністю відображає кримінальну процесуальну та криміналістичну характеристики допиту. Тому деякі науковці, залежно від кількості учасників допиту та їх процесуального становища, виділяє: а) допит, який проводить слідчий на одинці з неповнолітнім підозрюваним; б) допит, який проводить декілька слідчих, або слідчий із прокурором; в) допит, учасниками якого можуть бути педагог, лікар, законний представник, спеціаліст [43, 22].

Залежно від повноти і характеру інформації, якою володіє слідчий на момент допиту, останній можна класифікувати на: а) допит, що ґрунтується на процесуальній інформації, тобто в кримінальному провадженні є лише прямі або лише непрямі докази, що формують підозру проти неповнолітнього підозрюваного; б) допит, що ґрунтується на оперативній інформації, тобто є відомості, можливо, ще не перевірені, не уточнені й не підкріплені фактичними даними, отримані у процесі оперативно-розшукової діяльності [43, 23].

Залежно від того, яка складається слідча ситуація, необхідно виділяти: а) допит, під час якого вдалося встановити контакт з неповнолітнім підозрюваним, у результаті чого останній дає повні та правдиві показання; б) допит, у якому такий психологічний контакт встановити не вдалося, унаслідок чого може бути відмова від давання показань, замовчування про окремі обставини, давання завідомо неправдивих показань, заперечення неповнолітнім підозрюваним вчинення злочину, самообмова [28, 17].

Таким чином, допит неповнолітнього підозрюваного – це слідча (розшукова) дія, що проводиться в спеціально облаштованих умовах, що сприятимуть оптимізації спілкування, неконфліктизації з підозрюваним або протидії віктимізації потерпілого неповнолітнього чи свідка. Під час даної слідчої (розшукової) дії за участю дитини величезне значення має присутність обов'язкових учасників, можливість задавати питання, що вносяться в протокол.

Ураховуючи КПК України й погляди науковців, а також, беручи до уваги процесуальний статус неповнолітнього підозрюваного й психологічні особливості такої категорії допитуваних, слід класифікувати вказану слідчу (розшукову) дію таким чином: 1) за черговістю: первинний та повторний допит; 2) за змістом: основний і додатковий допит; 3) за психофізичним станом неповнолітнього підозрюваного: допит здорової дитини, глухонімого, сліпого та психічно хворого; 4) за колом додаткових учасників, які можуть брати участь у допиті поряд з обов'язковими (захисником, законним представником, педагогом або психологом): за участю прокурора, лікаря, експерта та

спеціаліста, перекладача, фахівців оперативних підрозділів; 5) залежно від комунікативної ситуації, що склалася: допит у безконфліктній та конфліктній ситуаціях; 6) за фактом встановлення психологічного контакту: за умови встановлення та не встановлення такого контакту; 7) за місцем проведення: допит за місцем проведення досудового розслідування (у кабінеті слідчого, у спеціально обладнаній кімнаті («зелена кімната»)), за місцем проживання допитуваного, за місцем перебування допитуваного (лікарня, школа, робоче місце, СІЗО); 8) за фізичною присутністю допитуваного: допит безпосередній чи дистанційний [22, 174].

Але враховуючи сувору наукову градацію за видами та способами допиту неповнолітніх, вельми цікавим є результати проведеного Всеукраїнською Фундацією «Захист прав дітей» аналізу національної законодавчої бази та її співставлення з забезпеченням в практичних підрозділах стандартів, що є дружніми до неповнолітніх (діаграми 1-3) [29].

Крім цього, видається правильним запропонувати законодавцеві впровадити систему анкетування неповнолітнього після проведення допиту за його участю на предмет дружнього ставлення до нього того, хто допитував.

РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО

2.1. Порядок допиту неповнолітнього підозрюваного

Стандартний мінімум, що стосується здійснення правосуддя щодо неповнолітніх, закріплено в «Пекінських правилах» 1985 р. [26]. В основу цих правил покладено засади Загальної декларації прав людини (1948) [6].

Специфіка документу «Пекінські правила» полягає у тому, що в ньому зроблено спробу вирішити питання створення умов життя та виховання, що є дружніми до дитини. Водночас варто розуміти, що такі превентивні заходи є стрижнем розвитку дітей в середовищі. З огляду на це, це є вирішальним під час росту дитячої злочинності. В той же час, кримінальне провадження щодо неповнолітніх має представляти окрему систему правосуддя – ювенальну юстицію.

КПК України у гл. 38 визначає порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх. Законодавцем визначено особливі умови розслідування справ за обвинуваченням підлітків, оскільки для цієї групи осіб є необхідним максимальний захист прав та інтересів [18].

Слід розглянути деякі з особливостей допиту неповнолітнього підозрюваного.

1. Відповідно до КПК України (ст. 226) час допиту неповнолітньої особи, зокрема неповнолітнього підозрюваного, обмежується, тобто слідчий не має права продовжувати цю процесуальну дію понад одну годину без перерви. Загальна тривалість допиту не може перевищувати двох годин на день [20]. Із цього правила випливає висновок щодо неможливості тривалого багатогодинного допиту неповнолітніх підозрюваних, відповідно, ця обставина виключає можливість підписання незаконно складених протоколів з огляду на перевагому дитини.

2. Питанню, пов'язаному із забезпеченням участі законного представника, педагога, психолога або лікаря у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, були присвячені роботи вчених [7; 24, 30], але деякі з цих питань потребують додаткового дослідження.

3. Під час розгляду обов'язкової участі психолога в допиті неповнолітнього необхідно з'ясувати питання про те, яким чином повинні встановлюватися психічний розлад і відставання у психічному розвитку [44].

У пункті 7 постанови Пленуму Верховного Суду України від 16.04.2004 № 5 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» зазначено, що за наявності даних, які свідчать про розумову відсталість неповнолітнього, має бути призначена судова психолого-психіатрична або педагогічно-психолого-психіатрична експертиза для вирішення питання про наявність чи відсутність у неповнолітнього відставання у психічному розвитку, про ступінь такого відставання, встановлення стану його загального розвитку з метою з'ясувати питання про те, чи міг неповнолітній повністю усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою міг керувати ними. Відповідна експертиза призначається за участю спеціалістів у галузі дитячої та юнацької психології (психолога, педагога) та психіатрії [40].

Показання близьких родичів, педагогів, оточення може стати джерелом інформації про психічний стан неповнолітнього. І в залежності від даних, що містяться в показаннях зазначених суб'єктів щодо стану неповнолітнього, слідчий має прийняти рішення про залучення до допиту не лише психолога, а, можливо, і психіатра.

Таким чином, неповнолітні підозрювані під час кримінального провадження потребують особливого ставлення до себе, що проявляється, в першу чергу, у специфіці проведення слідчих (розшукових) дій за їх участі, зокрема під час допиту. Елементами процесуального механізму проведення допиту неповнолітнього підозрюваного, зокрема такого, який страждає на психічний розлад або відстає в психічному розвитку, є, по-перше, те, що головним у виборі педагога мають бути не тільки фактор взаємодовіри між неповнолітнім і педагогом або психологом, а насамперед їхній практичний досвід і профільна освіта. Також слід зазначити, що в разі вибору між педагогом і психологом у разі, якщо неповнолітній є учнем навчального закладу, перевагу треба віддавати педагогу, з яким у дитини є контакт, а за

відсутності довіри – психологу [44]. По-друге, під час допиту неповнолітнього, який страждає на психічний розлад або відстає в психічному розвитку, участь і психолога і психіатра необхідно вважати обов'язковою. По-третє, педагог або психолог та лікар, які беруть участь у слідчих (розшукових) діях за участю неповнолітнього підозрюваного, мають усі підстави вважатись самостійними учасниками кримінального провадження. Однак, варто акцентувати увагу на тому, що на сьогоднішній день існує проблема вибору компетентного психолога, який би мав специфіку роботи з дітьми на професійному рівні. Вкрай важко вирішується дане питання через те, що в державі ще не існує сертифікації таких психологів, які б мали таку вузьку направленість як робота із неповнолітніми, які знаходяться у конфлікті із законом [44].

Натомість найскладнішим є залучення до участі спеціалістів для дитини, яка є приблизно у віці 4 і більше років. Найбільші складнощі постають у тому, щоб настільки толерантно провести опитування (допит), щоб не призвести до віктимізації, оскільки даний вік є надто вразливим. Знань слідчого може в такій ситуації виявитися недостатніми. Видається, що варто змінювати систему освіти і слідчих, готуючи до такої вузької спеціалізації. В багатьох іноземних країнах діють спеціальні курси для підготовки слідчих, які спеціалізуються по провадженням, що пов'язані з дітьми. Після проходження таких курсів відсоток тих, хто не проходить – дуже великий. Працювати таким слідчим – справа честі та природного хисту.

2.2. Методика «Зелена кімната»: поняття та мета

На практиці, визначення місця проведення допиту дитини, яка потерпіла від злочину визначається на розсуд особи, яка його проводить. Якщо ми говоримо про допит на досудовому слідстві, то, як правило, допит проводиться у кабінеті слідчого. Допит потерпілої дитини під час судового слідства проводиться в залі суду. Однак, ані кабінет слідчого, ані зала судових засідань не є оточенням, дружнім до дитини. У всіх справах, пов'язаних з дітьми, першочергова увага повинна надаватися найкращим інтересам дитини в кожному конкретному випадку на індивідуальній основі. Найкращі інтереси

дитини повинні розглядатися у поєднанні з іншими правами дітей. Комплексний підхід має бути правилом [22, 178].

Міжнародні стандарти та світова практика говорять про те, що допит дитини, потерпілої від злочину має бути проведений у дружній атмосфері для дитини, де вона відчуває захист і комфорт. Таким місцем є спеціально-обладнана кімната, яка називається – «зелена кімната» [9, с. 21].

Так, наказом МВС України від 19 грудня 2012 року № 1176 було затверджено Інструкцію з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей (на сьогодні це Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044 «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України») [37; 38], у якій використовується термін «методика «зелена кімната».

Основною метою проведення допиту у такій кімнаті – зменшення повторної травматизації дитини у процесі опитування, як завдяки спеціальним методикам та комфортній атмосфері, так і завдяки технічному оснащенню, яке дозволяє вести відеозапис допиту та в подальшому використовувати цей відеозапис для ведення слідства без проведення повторних допитів. Організація роботи здійснюється на основі індивідуального підходу до кожної дитини з урахуванням її віку і ступеня розвитку. Особливо актуальним є проведення допиту дитини у «зеленій кімнаті» у справах, щодо сексуального насильства та експлуатації, а також у справах щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії [22, 179].

Сама «зелена кімната» нагадує звичайну дитячу кімнату. В ній наявні іграшки, м'які меблі різного розміру, рослини, є фарби, олівці, книжки, тобто все, що може бути у звичайній дитячій кімнаті. Однак, найголовніше те, що допит дитини автоматично записується. У кімнаті вбудовані мікрофони та камери, що надають змогу автоматично фіксувати процес допиту. В подальшому це надасть можливість уникнути повторних допитів дитини іншими учасниками процесу (прокурором, суддею, експертами) та постійного повернення дитини до негативних подій, що трапились у її житті. Всі, хто

ставити під сумнів протокол допиту дитини, може переглянути відеозапис допиту на будь-якій стадії кримінального провадження. Окрім цього, це унікальна можливість прослідкувати за мімікою, інтонацією дитини під час її допиту, що є важливим при оцінці свідчень дитини [22, 177]. Проте, важливо розуміти, що допит неповнолітньої особи, як і будь-який інший допит з можливістю відео запису допустимий виключно зі згоди особи щодо якої він проводиться.

Також, проведення допиту дитини у «зеленій кімнаті» дає можливість опитати дитину мінімального віку. Спостерігаючи за тим, як дитина грає з іграшками, можна зробити висновок, що, наприклад, дитина зазнала сексуального насильства, адже дитина за допомогою іграшок може імітувати статевий акт не розуміючи в силу свого віку і розвитку, що це таке, а просто відтворює те, що вона систематично бачила. Для дитини такий допит є найменш травматичним, оскільки він відбувається у комфортній та дружній атмосфері, оточення не нагадує про пережиті негативні відчуття. Дитина повністю зосереджена на допиті, навіть якщо сам допит є грою (у випадку допиту досить маленьких дітей) [23, 307].

Як правило, допит у «зеленій кімнаті» проводить психолог, який володіє спеціальними знаннями та знає психологію дитини відповідного віку. Психолога знайомлять з тим переліком питань, який цікавить слідство. В самій кімнаті знаходиться дитина та психолог, а всі інші учасники процесу знаходяться в іншій (технічній) кімнаті та спостерігають за процесом допиту через камеру спостереження та/або венеціанське скло, яке надає можливість бачити все, що відбувається в основній кімнаті, проте для дитини це виглядає як звичайне дзеркало [27, с. 88].

На сьогодні в Україні функціонують чотири «зелені кімнати», які обладнані відповідно до стандартів (дві у Києві, та по одній у Харкові та Одесі). На жаль, на практиці дані «зелені кімнати» не використовуються в повному обсязі. Слідчі відмовляються проводити допити у «зелених кімнатах», мотивуючи тим, що немає чіткої норми у КПК України відсутній прописаний

механізм на рівні інструкції, тому, за звичай, допит дитини продовжують проводити у своїх робочих кабінетах [28, 200].

Але, зрозумілим є той факт, що сьогодні по всій території України є неможливим проведення допиту за методикою «Зелена кімната» у зв'язку з відсутністю спеціально об'єднаних таких кімнат. Але є виходи з ситуації.

По-перше, можливо застосувати п. 6 ст. 218 КПК України [19], який регламентує, що «слідчий, прокурор має право провадити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії на території, яка знаходиться під юрисдикцією іншого органу досудового розслідування, або своєю постановою доручити їх проведення такому органу досудового розслідування, який зобов'язаний її виконати» та провести допит дитини у одній з кімнат, які вже створені та функціонують. На практиці це складно, але цілком реально [23, 307].

По-друге, як зазначає Мальована Т.І., провести допит дитини хоча б з використанням деяких особливостей «зеленої кімнати». Слідчому, який проводить допит у своєму кабінеті, необхідно прибрати всі речі, що можуть відволікати дитину (плакати, стоси паперів, речові докази, тощо), по можливості забезпечити наявність м'яких меблів, щоб проводити допит не за столом, а на дивані, для того, щоб дитина відчувала себе комфортніше, вимкнути всі мобільні телефони, зачинити кабінет зсередини, щоб сторонні люди постійно не заходили та не відволікали від процесу допиту, мати при собі декілька іграшок, папір та олівці, які можна використати для встановлення контакту з дитиною, адже дитина може намалювати те, що вона бачила. Зазвичай, такі малюнки приєднуються до протоколу допиту. Обов'язково залучити до проведення допиту психолога. Така підготовка підвищить ефективність самого допиту, оскільки відчуваючи захист і комфорт, дитина надасть більш повні та змістовні свідчення [23, 307].

Окрім цього, КПК України передбачив можливість відео- та аудіофіксації такого допиту. Все це надасть можливість уникнути постійного допиту дитини, що відповідає її інтересам, а також є ефективним для самого слідчого, оскільки

не потрібно буде витрачати додатковий час на організацію повторних допитів. Варто сказати, що такий підхід до допиту на практиці залежить в першу чергу від бажання самого слідчого та його можливостей [19, с. 182].

В той же час, на нашу думку, відеофіксація допиту неповнолітньої особи дає прозорість всьому процесу спілкування.

Таким чином, методика «зелена кімната» – це методика проведення інтерв'ювання дитини, яка потерпіла або стала свідком злочину, в умовах, що мінімізують та не допускають повторної травматизації психіки дитини, з урахуванням її індивідуально-психологічних і психофізіологічних властивостей [37].

Основна мета створення та використання «зелених кімнат» у роботі з дітьми-жертвами чи свідками насильницьких злочинів – зменшення повторної травматизації дитини під час опитування.

Робота в таких кімнатах побудована на основі індивідуального підходу до кожної неповнолітньої особи з урахуванням її вікових і психологічних особливостей. Під час проведення допиту з метою з'ясування певних обставин використовуються малюнки, тести, анонімні ляльки, опитування. За результатами опитування неповнолітніх у вказаних кімнатах складається висновок спеціаліста, який працював з дитиною, що має рекомендаційний характер.

2.3. Склад та роль осіб, які беруть участь під час допиту

Відповідно до ст. 491 КПК України, для дитини, яку підозрюють або обвинувачують у вчиненні злочину, віком до 16 років під час її допиту законний представник, педагог або психолог та лікар запрошуються слідчим, прокурором, слідчим суддею або судом [20].

Варто підкреслити, що КПК України не встановлює обов'язкової участі захисника для дитини, яка є свідком або потерпілою внаслідок злочину. Єдиним виключенням є потерпілі діти, відносно яких вчинено насильство в сім'ї або є реальна загроза такого вчинення. Відповідно до ст. 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», починаючи з 1 липня 2016 року

такі діти мають право на безоплатного захисника за рахунок держави. Якщо дитина є свідком або потерпілою особою іншої категорії злочинів, захисника за рахунок держави їй не забезпечать, однак, вона має право мати його у приватному порядку [36].

Відповідно до ст. 490 КПК України [20], допит неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого здійснюється у присутності захисника. Дана норма відповідає міжнародним стандартам, які закріплюють, що діти мають право на доступ до безкоштовної юридичної допомоги. Однак, адвокати, які представляють інтереси дітей, мають бути навчені та обізнані про права дітей та пов'язані з ними питання. В Україні відповідно до законодавства, кожна дитина, яку підозрюють або обвинувачують у вчиненні злочину має право на безоплатного захисника. Захисник призначається з числа адвокатів системи безоплатної правової допомоги. Однак у даній системі не існує розподілу адвокатів на тих, що мають досвід роботи з дітьми, що не узгоджується з міжнародними стандартами та практикою ЄСПЛ. У справах В. і Т. проти Сполученого Королівства, Суд зазначив, що ефективна участь у залі суду передбачає, що обвинувачений має широке розуміння природи судового процесу, в тому числі значущість будь-якого покарання, яке може бути накладено. Тому неповнолітні обвинувачені повинні бути, у всякому разі представлені кваліфікованими юристами з досвідом роботи з дітьми [31, с. 60].

Щодо участі законного представника дитини під час її допиту різними вченими висловлювалися різні думки. Як свідчить практика, якщо, наприклад, в ролі законного представника виступає один з батьків, з яким стосунки у неповнолітнього напружені, то дитина під час допиту буде себе поводити без відчуття довіри до слідчого, але виключно у зв'язку з тим, що існує неприйнятність ситуації через законного представника. Такий момент варто враховувати слідчим, оскільки зведе нанівець всю слідчу (розшукову) дію. Отже, слідчий перед початком допиту неповнолітнього має дуже ретельно підготуватися та додатково дізнатися про обставини сімейного характеру.

Присутність законного представника при допиті дитини суперечить подальшому виконанню ними ролі свідка в кримінальному провадженні.

На практиці часто виникають випадки, коли законний представник одночасно є свідком у справі. Це справи сексуального насильства щодо дитини в сім'ї. Як правило, мати є свідком та одночасно виступає законним представником. Це є дуже специфічна та складна категорія злочинів. На практиці виникають труднощі щодо захисту такої потерпілої дитини, оскільки відповідно до ст. 65 КПК України, законний представник не може бути допитаний як свідок. Але в переважній більшості по таким справам інших свідків немає. Так, КПК України передбачає, що законним представником дитини може бути призначений інший близький родич і на практиці слідчі виносять постанови про визнання законним представником іншого родича дитини, але це є суто формальним питанням, оскільки дитина може не довіряти такому законному представнику. Вважаю, що в таких випадках має бути врахована думка дитини, яка сама визначить хто буде представляти її інтереси у якості законного представника. Така позиція цілком відповідає п. (1) ст. 35 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства [10], який встановлює що має бути забезпечена можливість супроводження дитини її законним представником або, де це доцільно, дорослим, якого вона сама вибирає, якщо стосовно цієї особи не буде винесено мотивованого рішення про інше. Водночас, відповідно до ч. 2 ст. 488 КПК України [19], законні представники неповнолітнього підозрюваного або обвинуваченого у разі необхідності можуть бути допитані як свідки.

Важливим є питання: кого запрошувати під час допиту дитини – педагога чи психолога? Це питання широко обговорюється вченими та немає чіткої відповіді на практиці. Законодавець дозволив особі, яка проводить допит, право вибору, при цьому не визначив в яких випадках має бути запрошений педагог, а в яких психолог. На практиці це призводить до того, що особи, які проводять допит дитини, не приділяють достатньої уваги даному питанню та підходять до його вирішення формально [34].

В українському законодавстві відсутнє чітке закріплення прав педагога та психолога, а також відсутній механізм відбору таких спеціалістів для участі під час допиту неповнолітнього. Критеріїв, що могли б задовольнити потреби якісної участі під час такого допиту не існує.

У той час, коли спеціаліст не має бути зацікавленим, а у разі, якщо він має який-небудь інтерес, то підлягає обов'язковому відводу.

Дуже часто слідчий запрошує педагога або психолога так би мовити «за знайомством», оскільки реально таких спеціалістів дуже замало і вони займаються приватною практикою без бажання безкоштовно брати участь у таких заходах. Отже, той спеціаліст, врешті решт, який погоджується бути присутнім під час допиту, виконує роль формального ставлення до ситуації. Окрім цього, у разі запрошення педагога, якого знає підліток, може бути порушено принцип конфіденційності, оскільки обставини справи можуть стати відомі широкому колу осіб.

Проте педагога можливо та необхідно допитати у якості свідка про те, як характеризується дитина за місцем навчання, які у нього або у неї взаєностосунки з однолітками, викладачами, яке його відношення до навчання тощо.

На наше переконання, роль психолога є керівною в процесі підготовки до допиту. Адже виключно він є тим, хто встановлює психологічний контакт з дитиною до початку допиту. Даний спеціаліст визначає діагностику дитині, м'яко спілкуючись за допомогою різних методів впливу. Саме такий спеціаліст здатен сформулювати коректні запитання, не травмуючи психіку дитини. Його роль полягає також у тому, що він роділяє вікову здатність дитини відповідати на ті чи інші можливі запитання. Ступінь розвитку неповнолітнього та його особливості перед початком допиту він вправі розкрити слідчому. Також важливим є визначення спільної термінології з дитиною, особливо, при допиті дітей дошкільного віку.

Варто зазначити, що психолог може скласти свій висновок за результатами розмови з дитиною, в якому надати свої рекомендації щодо

подальшої роботи дитини з психологом у разі такої потреби. У висновку психолог може зазначити чи говорить дитина правду, чи, можливо її свідчення є проявом фантазії або навіюванням іншими дорослими, чи може вона приймати участь у наступних слідчих діях, якщо так, то при яких умовах, яке дитина має відношення до своїх батьків, які можуть одночасно бути законними представниками. Це є важливим щодо визначення їх подальшої участі під час наступних слідчих діях. Безумовно, на деякі питання додатково надасть відповідь комплексна судова психолого-психіатрична експертиза, але роль психолога на даному етапі досудового слідства є досить важливою, оскільки висновок експерта вдасться отримати, як правило, через деякий проміжок часу. Педагог у силу відсутності в нього спеціальних знань та відповідної практики не здатний впоратися з порушеними вище питаннями [34, с. 310].

Суттєвим з правової точки зору питанням, яке належить до компетенції психолога, є оцінка наслідків травм, зазваної опитуваною дитиною, яка потерпіла внаслідок подій, що становлять предмет провадження. Це важливо особливо у випадку малолітніх жертв фізичного, психологічного і сексуального насильства [33,с. 218]. В даних ситуаціях дуже важливі превентивні заходи, про що свідчить практика (діаграма 1).

Таким чином, законодавець визначив законного представника, педагога або психолога, лікаря та захисника, особами, які мають приймати участь під час допиту дитини та виконувати свої функції в інтересах дитини, але не забезпечив цим правом всіх дітей, які в той чи інший спосіб стикаються з системою правосуддя. Разом із тим, участь визначених осіб залежить від багатьох факторів, що на практиці має свій негативний наслідок та не узгоджується з міжнародними стандартами.

Варто відмітити, що обираючи між психологом та педагогом, на практиці, особи які проводять допит більшості випадків запрошують педагога. Як правило це педагог зі школи, який веде себе пасивно та його функція полягає у тому, щоб поставити підпис у протоколі допиту. Такий підхід є залишком радянської та пострадянської системи. Міжнародні стандарти говорять про те,

що допит має проводитись особою, яка володіє спеціальними знаннями та є спеціалістом в області психології дитини відповідного віку. В українських реаліях знайти такого кваліфікованого психолога, навіть у великих містах, буває досить проблематично. Тому з метою забезпечення своєчасної та якісної допомоги дитині, яку допитують, та, власне, і слідству у цілому, має бути створений єдиний список фахівців, практикуючих дитячих психологів, незалежно від того, чи вони працюють у державних установах чи громадських організаціях, або мають власну практику, яких можливо залучати до проведення допиту дитини відповідного віку у всіх регіонах України.

ВИСНОВКИ

Під час проведення наукового дослідження було зроблено висновки щодо можливості допиту неповнолітнього підозрюваного з урахуванням міжнародної практики та новітніх технологій, зокрема, методики «Зелена кімната».

Процесуальний статус неповнолітнього, який вчинив кримінальне правопорушення, представляє собою систему прав та обов'язків, що походять, виокремлюються від загального процесуального статусу підозрюваного, проте мають свої специфічні риси в залежності від можливостей сприйняття, усвідомлення та реалізації.

Чинний КПК України визначає та розмежовує терміни «неповнолітня особа» та «малолітня особа». Відповідно неповнолітнім є малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а малолітньою є дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. В той же час, в міжнародній практиці активно використовується термін «діти, які перебувають у конфлікті із законом».

Поняття «дитина, яка перебуває у конфлікті з законом» означає *людську істоту* до досягнення 18-річного віку, яка має *протилежні інтереси* нормативно-правовим актам вищої юридичної сили в державі. Отже, категорії «дитина», «неповнолітній» та «малолітній» певною мірою збігаються, та є загальними, базовими щодо поняття «дитина, яка перебуває у конфлікті з законом».

Відповідно до комплексної системи захисту таких дітей, які перебувають у конфлікті з законом, пріоритетними напрямками, зокрема, під час допиту у кримінальному провадженні є:

- розміщення неповнолітнього в центрі системи (дитиноцентризм);
- розміщення найкращих інтересів дитини в самій основі системи;
- сприяння, захист та реалізація прав дітей на захист;
- приділення особливої уваги праву на захист вразливих груп неповнолітніх.

Допит неповнолітнього підозрюваного – це слідча (розшукова) дія, що проводиться в спеціально облаштованих умовах, що сприятимуть оптимізації спілкування, неконфліктизації з підозрюваним або протидії віктимізації потерпілого неповнолітнього чи свідка. Під час даної слідчої (розшукової) дії за участю дитини величезне значення має присутність обов'язкових учасників, можливість задавати питання, що вносяться до протокол.

КПК України передбачив можливість відео- та аудіофіксації такого допиту. На нашу думку, відеофіксація допиту неповнолітньої особи дає прозорість всьому процесу спілкування та є виправданим. Проте, залишається відкритим питання дозволу на відео фіксацію, що є обов'язковим відповідно до українського законодавства.

В той же час, ми вважаємо, що допит потерпілої неповнолітньої особи має відбуватись один раз в кримінальному провадженні, оскільки дитяча психіка такого учасника надто травматична. Тому слідчий має зробити все можливе для уникнення подальшої його віктимізації, дослідивши особисто під час допиту всі обставини та не повертаючись до цієї процедури. Але, на жаль, дана позиція є доволі складною для виконання, оскільки засада безпосередності показань, речей та документів зобов'язує суд проаналізувати в судовій залі фактичні обставини, тобто зробити ще один допит. Практика використання положень ст.225 КПК про можливу участь слідчого судді під час допиту на досудовому розслідуванні з метою уникнення допиту в суді, судді уникають. Таким чином, неповнолітній допитується, як мінімум, двічі: під час досудового розслідування та у судовій залі.

Елементами процесуального механізму проведення допиту неповнолітнього підозрюваного, зокрема такого, який страждає на психічний розлад або відстає в психічному розвитку, є, по-перше, те, що головним у виборі педагога мають бути не тільки фактор взаємодовіри між неповнолітнім і педагогом або психологом, а, насамперед, їхній практичний досвід і профільна освіта. По-друге, під час допиту неповнолітнього, який страждає на психічний розлад або відстає в психічному розвитку, участь і психолога і психіатра

необхідно вважати обов'язковою. По-третє, педагог, психолог та лікар, які беруть участь у слідчих (розшукових) діях за участю неповнолітнього підозрюваного, мають усі підстави вважатись самостійними учасниками кримінального провадження. Вибору психолога має бути відведене окреме місце під час досудового розслідування.

Методика «Зелена кімната» – це методика проведення інтерв'ювання дитини, яка потерпіла або стала свідком злочину, в умовах, що мінімізують та не допускають повторної травматизації психіки дитини, з урахуванням її індивідуально-психологічних і психофізіологічних властивостей.

Робота в таких кімнатах побудована на основі індивідуального підходу до кожної неповнолітньої особи з урахуванням її вікових і психологічних особливостей. Під час проведення допиту з метою з'ясування певних обставин використовуються малюнки, тести, ляльки, опитування. За результатами опитування неповнолітніх у вказаних кімнатах складається висновок спеціаліста, який працював з дитиною, що має рекомендаційний характер. Психолог, який працює з дитиною за такою методикою, може бути окремо допитаний представником органу досудового розслідування в якості свідка.

Крім цього, для участі в допиті дитини у слідчого є можливість обрати між педагогом та психологом. Вважаємо, що доцільним та більш ефективним є залучення психолога, оскільки саме він може сприяти кореляційному аналізу девіантної поведінки дитини. В свою чергу, з'ясування цієї причини може сприяти якісній превенції дитячій злочинності, що має бути пріоритетною складовою розвитку держави, оскільки, як відомо, «чужих дітей не буває».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Азаров Ю.І., Дубівка І.В. Діяльність адвоката в стадії досудового розслідування: монографія. Київ : Кафедра, 2018. 200с.
2. Влад С.Ф. Актуальні питання організації роботи прокурора щодо проведення перевірок із додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, пов'язаних із позбавленням особистої свободи неповнолітніх. *Право і суспільство*. 2019. № 1, ч. 2. С. 132–136.
3. Гавриленко О.А., Логвиненко І. А., Новікова Л. В. Історія держави і права України: хрестоматія-практикум : навч. посіб. студ. вищ. навч. закл. України на пряму підготовки 6.030202 «Міжнародне право». Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 348 с.
4. Дорошук А.М. Особливості здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (18–19 жовт. 2018 р., м. Чернівці) / М-во освіти і науки України, Чернівець. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича, Юрид. ф-т, Каф. процес. права [та ін. ; редкол.: О.В. Щербанюк (голова), Л.М. Москвич, Л.А. Остафійчук та ін.]. Чернівці, 2018. С. 317–319.
5. Дорошук А.М. Процесуально-правовий аналіз інституту здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні* : матеріали міжнар. наук. конф. (26–27 жовт. 2017 р., м. Чернівці) / М-во освіти і науки України, Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича, Юрид. ф-т, Каф. правосуддя ; [редкол.: Щербанюк О.В. та ін.]. Чернівці, 2017. С. 289–291.
6. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена в резолюції 217 А (III) ГА ООН від 10 груд. 1948 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
7. Калюжна С.В. Тактико-психологічні особливості проведення допиту малолітніх та неповнолітніх осіб. *Приватне та публічне право*. 2017. № 3. С. 143–147.

8. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей : монографія. 51 с. URL:<https://rm.coe.int/16804c2188>.

9. Коваленко А., Мороз А. Дітей-злочинців чи неповнолітніх, потерпілих від кримінальних правопорушень, – кого насамперед має захистити ювенальний прокурор. *Вісник прокуратури*. 2019. № 1. С. 20–25.

10. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: підпис. 25 жовт.2007 р. *Верховна Рада України* : [сайт].URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927.

11. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р.*Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

12. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх : наук.-практ. посіб. / [Ю. Г. Севрук та ін.] ; за ред. Ю. Г. Севрука, А. В. Столітнього ; Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2018. 171 с.

13. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квіт.2001 р. № 2341-III; станом на 16 січ. 2020 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст.131. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

14. Кримінальний процес : навч. посіб. для підгот. до іспиту / [О. В. Капліна та ін.]. Харків : Право, 2018. 296 с.

15. Кримінальний процес : підручник / [Капліна О. В. та ін.] ; за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. 581 с.

16. Кримінальний процес : підручник / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. Ч. 1 / [Р. І. Благута та ін. ; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика]. 531 с.

17. Кримінальний процес України: досудове розслідування : навч. посіб. / [О. О. Волобуєва та ін.] ; за заг. ред. В. М. Бесчастного ; М-во внутр. справ України, Донец. юрид. ін-т. Кривий Ріг : Р. Козлов, 2019. 120 с.

18. Кримінальний процес: підручник/ [А. Я. Хитра, Р. І. Благуца, Р. М. Шехавцов, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк, В. В. Луцик та ін.]. Львів : ЛьвДУВС, 2019. Ч 1. 532 с.

19. Кримінальний процесуальний кодекс України з постатейними матеріалами практики Європейського суду з прав людини / за ред. А. В. Столітнього. Харків: Право, 2019. 952с.

20. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI ; в ред. від 16 січ. 2020 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

21. Крукевич О. Міжнародні правові стандарти забезпечення прав неповнолітніх учасників кримінального провадження. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 258–262.

22. Мальована Т.І. Місце проведення допиту дитини, яка потерпіла від злочину у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 174–184.

23. Мальована Т.І. Склад та роль осіб, які беруть участь під час допиту дитини у кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 6. С. 307–311.

24. Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство: *Метод. посіб. / Автори-упоряд.: Д. Пурас, О. Калашник, О. Кочемировська; Т. Цюман; за заг. ред. Т. Цюман. К.: ФОП Клименко, 2015. – 114 с.*

25. Методичні рекомендації для суддів щодо розгляду кримінальних проваджень стосовно неповнолітніх / Вищ. спеціаліз. суд України з розгляду цивіл. і кримінал. справ ; [розробили: Т. С. Таран та ін. ; підгот. за заг. ред. В. В. Щепоткіної та ін.]. 2-ге вид., зі змін. та допов. Київ :Інтерконтиненталь Україна, 2017. 71 с. (Проект "Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні").

26. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські

правила») : прийняті 29 листоп.1985 р.*Верховна Рада України* : [сайт]. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211.

27. Міщук І. В.Ювенальна юстиція як метод правового захисту неповнолітніх правопорушників у зарубіжних країнах (на прикладі США, Франції, Німеччини, Швеції). *Приватне та публічне право*. 2018. № 1. С. 88–92.

28. Настільна книга слідчого (детектива). Коментар. Зразки та бланки процесуальних документів:практ. посіб./О.М.Бандурка, М.В. Лошицький, С. В. Петков, А.М.Подолька. Київ:ЦУЛ, 2018. 277 с.

29. Національний огляд чинного законодавства та існуючих практик і процедур по відношенню до дітей у конфлікті з законом // <https://www.aufcr.com/>.

30. Організаційне забезпечення проведення окремих слідчих (розшукових) дій за участю малолітніх або неповнолітніх осіб: Міжнародний досвід захисту прав дітей, які перебувають у конфлікті з законом, дітей-жертв і свідків:науковий огляд/[А. А. Вознюк, В. Г. Андросюк, О. В. Копан, С.А. Єременко, В. І. Мельник];МВС України, НАВС. Київ, 2019. 220с.

31. Ортинська Н. В.Правовий статус неповнолітніх: теоретико-правове дослідження : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2017. 36 с.

32. Особливі порядки кримінального провадження у питаннях і відповідях:навч. посіб./[Л.Д.Удалова, М.А.Макаров, С.О.Зайка, О.Ю.Хабло, А.В.Форостяний] ; НАВС. Київ:ЦУЛ, 2019. 163 с.

33. Павленко С. Тактика запобігання доведенню неповнолітніх до самогубств через соціальні мережі (інтернет-спільноти): сучасні вітчизняні реалії та зарубіжний досвід. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 11. С. 217–225.

34. Пліско Є. Ю. Соціальне виховання неповнолітніх правопорушників в Україні: теорія та практика (XX – початок XXI століття) /[наук. ред. Е. А. Панасенко]. Слов'янськ : Б. І. Маторіна, 2019. 456 с.

35. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 лип. 2012 р. ; в ред. від 16 січ. 2020 р. *Офіційний вісник України*. 2012. №62. Ст. 2509. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>

36. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 2 черв. 2011 р. ; в ред. від 16 січ. 2020 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. №51. Ст. 577. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>

37. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей : наказ МВС України від 19 груд. 2012 р. № 1176. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-13#Text>.

38. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : наказ МВС України від 19 груд. 2017 р. № 1044. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#n7>.

39. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III ; із змін. та допов. станом на 09 серп. 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.

40. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх: постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квіт. 2004 р. № 5. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va005700-04>.

41. Про практику здійснення судами кримінального провадження щодо неповнолітніх : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 січ. 2017 р. №223-66/0/4-17. *Закон і бізнес* : [сайт]. URL: https://zib.com.ua/ua/print/127476-list_vssu_vid_16012017_223-6604-17_pro_praktiku_zdiysnennya_.html

42. Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру: постанова Пленуму Верховного Суду України від

15 трав.2006 р. № 2. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-06>.

43. Процюк О.М. Кримінальна процесуальна регламентація й тактика допиту неповнолітнього підозрюваного : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 22 с. *Електронний репозитарій НАВС* : [сайт]. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/1444/1/procyuk_dis.pdf.

44. Романюк В.В. Удосконалення процесуального статусу законного представника неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2013. № 23, ч. 1, т. 3. С. 134–137.

45. Романюк В.В. Участь педагога, психолога та лікаря в кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4 (67). С. 101–109.

46. Сащенко М. І. Особливості здійснення досудового розслідування щодо неповнолітніх. *Молодий вчений*. 2019. № 4. С. 154–156.

47. Серкевич І. Р., Лук'янова Г. Я. Захист інтересів неповнолітніх: застосування медіації в попередженні злочинів. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 249–252.

48. Слінько Д.С. Особливі положення процесуального статусу неповнолітніх у кримінальному судочинстві України. *Право.ua*. 2015. № 2. С. 83–87.

49. Тетерятник Г. К. Гарантії забезпечення прав і законних інтересів неповнолітніх у кримінальному провадженні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 1. С. 115–119.

50. Топчій О. Складові інформаційної безпеки неповнолітніх як об'єкти правового регулювання та правового впливу. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 1. С. 140–145.

51. Шепітько В.Ю. Криміналістика в системі наукового знання: трансформація системи пануючих ідей. *Право України*. 2014. № 10. С. 220–226.

52. Янковий М.О. Видова характеристика допиту. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2008. № 3. С. 182–186.